

La imatge de la ciutat

Domènec Miquel

Cada ciutat té la seva pròpia personalitat. Influeixen en ella múltiples factors, des del suport físic del relleu geogràfic (plana o muntanya), a l'activitat econòmica que s'hi desenvolupa (agricultura, indústria, serveis, dormitori), passant pels testimonis del seu esdevenir històric (estructura urbana, tipologies edificatòries, monuments), tan sols per citar-ne alguns, com exemple. Alhora, la ciutat és quelcom canviant, en constant transformació, com la mateixa evolució biològica de les persones humanes. Llevat d'excepcions, les ciutats solen sofrir un constant procés de renovació urbana per tal d'adaptar-se a les necessitats particulars i col·lectives de cada moment. Els edificis, els espais públics, com els homes, envelleixen i són substituïts pel relleu generacional. La imatge física de la ciutat, doncs, no és quelcom immutable, sinó que està lligada a les dinàmiques del seu creixement, als canvis en el quefer diari, a les exigències de la mobilitat, a la persistència de certs elements dins la trama urbana, a les tasques de manteniment general de la mateixa, al comportament més o menys cívic dels seus habitants, sense pretendre ésser exhaustius.

És evident que dins aquests processos de canvi sempre apareixen elements més resistents que altres, elements que persisteixen i que suporten el pas del temps amb petites adequacions, malgrat els del seu entorn caiguin i siguin substituïts per altres, més actuals. Aquest fet es dona especialment en aquells que conserven el seu ús primigeni, les necessitats dels quals poden considerar-se pràcticament estables. Les esglésies i alguns edificis públics són un bon exemple, però no l'únic. La seva singularitat els converteix en punts de referència urbana, àmpliament coneguts per tots els habitants de la ciutat. Això té la seva importància tan perquè esdevenen fites d'orientació en els recorreguts urbans, com pel testimoni històric que aporten. El monument constitueix la mostra més visible d'aquesta persistència i singularitat, gaudeix del reconeixement col·lectiu pels valors històrics-artístics que conté, esdevé un patrimoni comú de la imatge de la ciutat i un signe de la identitat de la mateixa.

Tota població amb una història al seu darrera, abocada a una dinàmica de canvi i de creixement, evoluciona vers una expansió sobre el territori circumdant. El nucli antic esdevé un element resistent a causa de la multiplicitat d'interessos que es concentren en ell i la seva modernització sol ser lenta. A voltes, les noves necessitats de l'activitat econòmica poden buidar de continguts aquest nucli antic al traslladar-se als eixamples urbans, adaptats a les seves exigències contemporànies. En aquest cas, la zona haurà de trobar un nou rol ciutadà, si no vol caure en la marginació i la degradació. Un bon exemple és l'esdevenir del carrer Montcada de Barcelona: comença com una zona d'expansió urbana, en la que la noblesa troba els terrenys que li manquen per a la construcció dels seus nous palaus, solars impossibles d'aconseguir dins el recinte murat romà, que ha sofert un procés de densificació excessiva. En traçar-se l'eixample de Cerdà, els habitants abandonen les velles mansions i es traslladen a la nova urbanització, que els ofereix la comoditat de la vida moderna. Les grans dimensions dels casalots i la situació veïna del nou port barceloní facilita la seva transformació en magatzems vinculats a l'activitat mercantil marítima. El carrer senyorial ha esdevingut comercial. Però, a mesura que els carros de transport són substituïts per camions, l'estretor del carrer els obliga a cercar uns altres emplaçaments. Palaus-magatzems i carrer han esdevingut obsolets i comença un procés de degradació. La implantació del Museu Picasso introdueix l'ús cultural, que serà l'agent bàsic per regenerar el conjunt i garantir la seva pervivència. La imatge física del carrer és conserva en la pell de les façanes, malgrat que els espais interiors i els usos siguin molt diferents dels originals.

Les dinàmiques humanes que els omplen de contingut s'han adequat a les exigències de cada etapa històrica.

Els processos urbanístics expansius portats a terme al llarg dels segles XIX i XX, han juxtaposat successives imatges ciutadanes. A la d'un nucli antic, més o menys renovat, cal afegir-hi les dels diferents eixamples, en les quals la modernitat i actualitat d'aquests, contrasta amb antigor i la sensació de temps passat que ofereix aquell. Alhora, disposar d'uns testimonis materials de la història local ha esdevingut no sols un signe d'identitat front la massificació, sinó que pot ser utilitzat com un símbol de qualitat: hem persistit, perquè hem fet les coses ben fetes i seguirem avançant, perquè continuarem fent-ho així. La indústria tèxtil de Sabadell ha recordat sempre que el Gremi de Fabricants va ser fundat el 1559. El promotor immobiliari que treballa a Sant Cugat fa servir l'esquer que la població ja era un lloc d'estiueig a principi de segle. Això porta a repensar i revaloritzar el paper del centre antic de les poblacions, el nucli vital a partir del qual la ciutat s'ha estès pel seu entorn i on s'acumulen molts dels valors històrics i d'identificació col·lectiva.

Un dels grans problemes que es presenten és la conservació d'aquest centre antic, l'urbanisme del qual fou concebut per a vianants i el pas escadusser d'algun carro. Això el fa poc apte per a la circulació de vehicles, ni que siguin de repartiment. Un segon no menys important és la decrepitud de les seves construccions, les poques condicions d'habitabilitat que poden tenir. La manca de confort pressiona a la baixa els lloguers dels habitatges. La poca rendibilitat impedeix la reinversió a la propietat i es pot entrar en el cercle viciós de la degradació. Tanmateix la pròpia personalitat del traçat dels seus carrers, poc rectilinis, les petites placetes existents i les que es poden crear en una operació d'esponjament urbà, el caràcter dels edificis antics que hi resten, tot, en conjunt, permet que amb una adequada renovació esdevingui una zona de vianants, idònia per a viure i per a determinades activitats culturals, comercials i de serveis. Moltes ciutats han resolt la qüestió de l'accessibilitat amb una sèrie d'aparcaments tangencials a la zona, de forma que la seva vianalització integral ha estat un dels factors de reanimació de la mateixa. El nucli històric de la ciutat pot esdevenir una vertadera centralitat urbana, un gran pol d'atracció, no sols pels habitants dels eixamples, sinó per a tota l'àrea d'influència, una imatge de prestigi de tota la ciutat.

La revolució burgesa que donà pas a la societat actual, també va permetre una nova visió dels elements immobles persistents més destacats pels seus valors històrics-artístics. Si un monestir, un castell o un palau fins llavors tan sols eren socialment percebuts com la residència del senyor feudal, a partir d'aquell moment esdevenien un element simbòlic de l'esforç i de la creativitat humana. Així, al marge de la seva funció inicial, que poden seguir tenint, determinats edificis acumulen noves funcions socio-culturals demandades per la societat i regulades per les lleis de patrimoni. La qualificació de bé cultural garanteix la seva pervivència i el conjunt de tots ells és un referent emblemàtic de la imatge de la ciutat. Avui, totes les ciutats disposen d'un catàleg de protecció que determina quins són els elements que es consideren bàsics per conformar dita imatge, des de l'òptica del testimoni històric-artístic.

Quan examinem el cas concret de Sant Cugat del Vallès, trobem una vila que ha crescut precipitadament convertint-se en una ciutat, més pel nombre d'habitants que per vertebració urbana o disponibilitat de serveis. En ella conviuen diversos models: el nucli històric i els carrers del segle XIX que formen el centre antic de la població, amb edificacions contínues i població concentrada, on encara predomina la casa entre mitgeres malgrat les intrusions que suposen alguns blocs de pisos; les antigues zones d'estiueig de finals del segle XIX, inicis del XX, on pràcticament totes les torres aïllades han estat substituïdes per blocs de pisos de baixa altura envoltats de jardins, privats o comunitaris; les zones perifèriques d'estiueig, originades a partir

de l'arribada del ferrocarril, que han mantingut la seva tipologia de cases aïllades, tot i que han esdevingut de primera residència. A elles cal afegir-hi els nous eixamples urbans apareguts després de la construcció de l'autopista i el túnel de Vallvidrera, caracteritzats pels blocs de pisos aïllats, grans dimensions de la vialitat i àmplies zones verdes d'elevat cost de manteniment. Hi ha, com en tants altres llocs, una juxtaposició d'imatges. Però a diferència d'altres poblacions que avantposen l'activitat econòmica, sigui industrial, comercial o de serveis (Cerdanyola vila tecnològica i universitària), a Sant Cugat predomina la voluntat de presentar-se com una ciutat residencial moderna, ben comunicada, sense importar que els seus habitants l'hagin d'abandonar cada dia laborable per anar a treballar a fora.

El nucli antic, en el seu conjunt, constitueix una centralitat evident respecte les zones residencials perifèriques. Tanmateix està mancat d'unes focalitats precises que constitueixen el(s) centre(s) de la ciutat. Ni la plaça d'Octavià, abans més coneguda com l'Era dels Monjos i ara per plaça del Monestir, ni l'antiga plaça Major o de la Constitució, absurdament rebatejada de Pere San, ni els Quatre Cantons, més inhòspits que una plaça de Catalunya sense café Zurich, ni la plaça de Barcelona amb l'Ajuntament i la seu del Club Muntanyenc, s'han convertit en un vertader punt de trobada urbana habitual. La tipologia edificatòria de la casa entre mitgeres, la baixa alçada de les construccions i l'estretor dels carrers conserven la vella imatge de poble rural front la modernitat urbana de les noves zones o del residencialisme a ultrança de les perifèries. És un centre, però difús. Dins aquesta trama es troben alguns dels elements immobles bàsics d'identificació ciutadana.

El monestir és, sens dubte, l'element immoble més emblemàtic i simbòlic de la ciutat. La seva qualificació és d'àmbit nacional, tan perquè fou el monestir benedictí més poderós de Catalunya, com per la importància artística del conjunt i en particular del seu claustre romànic. D'alguna manera hauria de ser la imatge mimada de la ciutat, tal com proposaven els autors de l'estudi de Torre Negra. Desgraciadament no és així. Malgrat la rellevant tasca de restauració portada a terme en els darrers anys i encara no finida, el seu entorn immediat continua presentant un aspecte descarat, de descampat per ordenar. Trenta anys després de la desafectació de l'antic cementiri municipal, l'indret segueix essent una terra de ningú on tant es pot aparcar el cotxe, com instal·lar-se un envelat, fer una arrossada popular o organitzar-se un concert de música jove amb les seves seqüeles de brutícia. Tampoc és gaire millor l'aspecte del passeig dels plàtans o l'estat de conservació d'algunes torres de la muralla. Ni tan sols es respecta el recinte d'entrada a l'església, a desgrat d'un senyal de prohibició que impedeix l'entrada de vehicles i de la que fan cas omís molts dels que després clamaran per una millor conservació del conjunt. Si volem promoure el monestir com a monument nacional, operació que sens dubte beneficiaria a la ciutat, primer hem de tenir-ne un xic més de cura, no sols l'administració, sinó també la ciutadania. Cal un debat que ordeni la compatibilitat dels usos populars amb el fet monumental i les servituds que implica. Difícilment es podrà vendre una imatge cultural i cívica de ciutat mentre aquesta situació segueixi així, encara que presumim de teatre-auditori de galeries d'art o de futurs museus i parcs rurals.

Al marge del monestir, la ciutat compta amb una sèrie d'edificacions protegides mercès el corresponent Catàleg de Patrimoni Arquitectònic, desafortunadament limitat al sòl urbà. La seva intencionalitat és salvaguardar i transmetre a les generacions futures els elements més característics i notables de la ciutat, ja sigui per la seva significació històrica (porxos del carrer Major) o pels valors artístics que conté (Casa Armet). Són els que ajuden a conformar la imatge de la ciutat, que vinculen el passat amb el present, que ens aporten un plaer estètic i que diferencien aquesta població de les seves veïnes. En una ciutat nascuda d'un nucli rural sotmès al rigor d'un senyor feudal monàstic, hi ha poques mostres rellevants del seu passat: l'aqüeducte de l'aigua del monestir, els citats porxos del carrer Major, alguns portals de pagesies

deslliurades de la remença. És una arquitectura popular que difícilment pot competir amb la d'altres poblacions de passat més ric i present més estàtic. Aquesta pobresa històrica resta evident en la nau del celler cooperatiu si la comparem amb els grans edificis agraris que el mateix Cèsar Martinell va construir en indrets avui molt menys importants que Sant Cugat. Quan a les torres dels estiuejants, és cert que es compta amb algunes cases notables, però tampoc tenim un conjunt destacat com els modernistes de Canet de Mar o de La Garriga.

Els autors del Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de Sant Cugat, doncs, es van trobar amb la problemàtica de comptar amb molts pocs elements destacats i fora de dubtes, de forma que per donar gruix al catàleg i mantenir una determinada imatge de la ciutat, que correspon bàsicament a la dels anys trenta del present segle, s'incorporaren edificis que en altres llocs ni tan sols figurarien en una pre-llista. D'altra banda ja hem dit que l'esmentat catàleg és parcial, ja que sols es refereix a sòl urbà i per ser més exactes al que era sòl urbà el 1986, de manera que elements avui plenament integrats en la xarxa urbana, però que en aquella data encara eren rurals, no hi figuren (Torre Blanca). Aquest fet ha exclòs a les masies, ermites i antigues parròquies medievals, alguna de les quals és reivindicada puntualment sense tenir una visió del conjunt del patrimoni i la seva funció en la societat actual. No és seriós que s'acordi tramitar a organismes superiors la declaració de monument nacional per a un element que no la mereix i que abans ni tan sols ha estat declarat be d'interès local. Un catàleg de patrimoni no serveix per a res si no ens el creiem i defensem el que suposa per a la imatge de la ciutat. No es tracta de conservar per conservar, si no de salvaguardar una sèrie d'elements testimoni de l'evolució de la ciutat i de la creativitat humana i això tant amb finalitats educatives, com de mer gaudi estètic, o de manteniment d'uns trets distintius de la imatge de la ciutat. Patrimoni que no s'ha d'esgotar amb l'ús que es pugui fer en el present i que hem de transmetre a les generacions futures. I això té uns costos que s'han d'assumir i que massa sovint s'ignoren.

Com en el cas del monestir, també aquí cal una reflexió seriosa sobre si s'ha de conservar en el conjunt del municipi, tant en el nucli com en els districtes i en la zona rural, el volum de patrimoni que la ciutat té capacitat per a conservar, els drets i obligacions de ciutadans i propietaris, les relacions que han d'establir-se amb la resta de patrimonis culturals, la seva gestió des de l'esfera pública. No es pot oblidar que la inclusió d'un element privat en el catàleg suposa unes determinades limitacions i càrregues per a la propietat del mateix i que avui existeix jurisprudència del Tribunal Suprem sobre les compensacions que el propietari pot reclamar a la societat que limita els seus drets constitucionals. Ens cal, doncs, afrontar valentament el tema del patrimoni immoble, com s'està fent amb la carta arqueològica del terme, i procedir a revisar-lo i completar-lo, desafectant alguns elements de menor significació, si és necessari, i introduint-ne altres que incomprendiblement no hi són (Sant Medir). Però no n'hi ha prou en tenir un catàleg, també és imprescindible una difusió ciutadana del mateix, una pedagogia del seu valor i significació, senyalar els edificis i fins i tot les rutes, donar-li una nova dimensió socio-cultural.

Una darrera reflexió sobre el tema que és la preocupació per la nova ciutat que s'està construint. Des d'una òptica estrictament de patrimoni, i en aquest cas sobretot estètica, en termes generals i fetes les excepcions de rigor, causa un cert neguit la mediocre qualitat plàstica, arquitectònica, dels edificis de les zones d'expansió urbana. També aquestes edificacions formen part de la imatge de la ciutat. La manca de personalitat, no de qualitat constructiva que pot observar-se en els nous barris no és exclusiva de la nostra ciutat, encara que aquí pugui notar-se més pel ràpid creixement dels darrers anys. Si la imatge d'aquestes zones de nova creació resulta de baixa qualitat estètica, tendirà a menysvalorar la qualitat residencial del mateix. Però també en resulta perjudicada la imatge global de la ciutat, que està perdent oportunitats per a distingir-se d'altres poblacions immerses dins la corona

metropolitana de Barcelona. Dins aquest context territorial més ampli, quan dintre de deu anys s'aturi el creixement, no sols es valoraran les facilitats de comunicació o la quantitat de zona verda circumdant, sinó també la qualitat estètica del barri i aquest serà un factor a tenir en compte quan zones equivalents es classifiquin en subclasses de primera o segona. La qualitat de vida també està lligada al plaer visual de l'entorn immediat. És clar que aleshores els promotors ja no hi seran.

La imatge de la ciutat és, doncs, una suma complexa d'elements antics i contemporanis, de passat i de present, de tradició i modernitat, de comunicacions i serveis, però també de factors estètics i de comportaments cívics dels seus ciutadans. És, en definitiva, un afer col·lectiu en el qual tots tenim la nostra responsabilitat.
